

Laiko žymės *Dainyno* skelbimo istorijoje

<https://doi.org/10.51554/TD.21.61.06>

BRONĖ STUNDŽIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Ligšioliniame tautosakos moksliniame diskurse apie *Lietuvių liaudies dainyną*, savo apimtimi didžiausią lietuvių folkloristikoje spausdintą dainuojamosios tautosakos šaltinį, paprastai iškeliami jo mokslinė ir kultūrinė reikšmė. Ne kartą aptarinėta pagal dainų žanrus sudarytų vienodos struktūros tomų turinys ir su kiekviena nauja sąvado knyga atsiverianti nauja prieiga naudotis ir toliau tirti šį svarbų, su tautine tapatybe siejamą poetinį paveldą. Atėjo metas pasidomėti šio daugiatomio leidinio išskirtine leidimo istorija, prasidėjusia sovietmečiu ir dar nesibaigusia iki dabar. Jos pirminei analizei atlikti stiprias atramas teikia paskelbti sovietmečio tyrimai, ypač konceptualūs naujausi šiuolaikiniai istorikų, literatūrologų darbai. Straipsnyje apsiribojama dviejų pagrindinių klausimų svarstymu: 1) kaip klostėsi sovietinės cenzūros akirtyje atsidūrusios tautosakos, pirmiausia dainų, ideologiškai suvaržyta viešoji sklaida; 2) kas keitėsi / nesikeitė *Lietuvių liaudies dainyno* rengimo koncepcijoje Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

RAKTAŽODŽIAI: *Lietuvių liaudies dainynas (Dainynas)*, rengimo koncepcija, sovietmetis, ideologinė cenzūra, dabartis, kaitos ženklai.

ĮVADINĖS PASTABOS

Pernai vykusioje XXIV folkloro konferencijoje „Folkloras aplink mus: vakar ir visados“, skirtoje aktualioms šiuolaikinio folkloro būsenoms aptarti, minėjome ir *Lietuvių liaudies dainyno* sąvado (toliau – *Dainynas*) rengimo ir leidybos projekto keturiasdešimtmetį. Tai suteikė dar vieną progą pasigilinti į rečiau aktualinamus ilgai įgyvendinamo projekto problemiškesnius aspektus. Nebegrįžtant prie šio neeilinio sumanymo istorinių ištakų, kai dar tarpukariu buvo pradėta puoselėti didelės imties dainų sklaidos idėja, šįsyk pravarčiau prisiminti patį *Dainyno* kūrimo procesą, jo istoriją atskleidžiant dviejų epochų – sovietmečiu ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę – vingiuose. Dėmesys bus koncentruojamas viena pagrindine linkme – stebint, kokias žymes paliko / nepaliko laikas šiame užsitęsusiame projekte, siekiant jį iki galo įgyvendinti.

Iki šiol sovietmečio lietuvių folkloristika rimčiau nebuvo tirta. Nors seniai įpratome naudotis anuomet skelbta ir dažnai itin profesionaliai parengta įvairia ir

skirtingų apimčių folkloro medžiaga, kaip ir remtis šio laikotarpio folkloristų įžvalgomis, tačiau vis kažkaip sąmoningai ar nesąmoningai aplenkdami tų publikacijų sovietiškai politizuotą įžanginę dalį. Kad pratarmėse (ir ne vien jose) privaloma tvarka įterptų ideologinės paskirties preambulių nereikia skaityti, jas praleisti ar tiesiog nutylėti, tapo įprasta skaitytojo laikysena. Juk daugumai skaitančios publikos ir leidimo laikais, ir vėliau buvo savaime aišku – tai tik neišvengiama sovietinei cenzūrai atiduota prievolė. Štai, regis, retam skaitytojui galėjo rūpėti pirmasis įvado puslapis iš žinomos folkloristės Danutės Krištopaitės monografijos apie lietuvių karines-istorines dainas, iki dabar nedaug pasenusios ir ne vieno iš mūsų daugybę kartų cituotos. Nors ir nežinant tikrosios knygos pasirodymo istorijos, galima numanyti, kad išeiti į viešumą anuomet šiai režimui nepageidaujamas temas plėtojanti studijų knyga, nors ir parengta jau baigiantis vadinamajam stalininiam sąstingiu (1965 m.), reikėjo gero „stogo“. Jį ir turėjo atstoti įvado pradžioje įdėtas perpasakotas fragmentas (išprieivartautas įdėti?) net iš *Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos programos* (Vilnius, 1961), kuriuo remiantis išmoningai išvedžiota, kaip esą svarbu šią kūrybą nušviesti iš marksistinės metodologijos pozicijų, tuo prisidedant prie kiekvienos nacijos internacionalinio ugdymo socialistinėje kultūroje (Krištopaitė 1965: 5–6).

Taigi sovietmečio folkloro leidinių įvadinės pastabos, dažnai iš principo nereikšmintos dėl jų politinio turinio, tampa svarbiais bruktos sovietinės ideologijos liudytojais ir kelrodžiais gilinantis į tautosakinio paveldo tyrimų ir leidybos reikalus, ypač mūsų atveju, kai tenka šią temą gvildinti be archyvinių dokumentų. Kita vertus, šiuo atžvilgiu nepalankią pasirinktam tyrimui situaciją palengvina jau atlikti sovietmečio tyrimai kitose mokslo ir kultūros srityse, tarp jų ir literatūros, kai kuriais atžvilgiais giminingos tautosakinei kūrybai. Tai sudaro pakankamas prielaidas ir *Dainyno* istorijos pradžią matyti platesniuose sovietmečiu ideologizuotų humanitarinių sričių kontekstuose.

Šiandien prieš akis jau rikiuojasi dvidešimt penki *Dainyno* tomai, tačiau jie dar tikrai ne paskutiniai, nors be jokių dvejonų galima tarti, kad jau yra įžengta į baigiamąją šios ilgalaikės programos etapą¹. Ir tebus tai rimta prielaida dar kartą pasklaidyti sąvadą, ne tik į(si)vertinti, atrodytų, pernelyg ilgai užtrukusios veiklos, jos pradžią siejant su pirmojo tomo pasirodymu 1980 m., vis dar tarpinius rezultatus, bet ir aptarti jau dviejų kartų kolektyvo, dirbusio prie fundamentinių šaltinių kategorijai priskiriamo daugiatomio leidinio, nevienaprasmes patirtis. Pagaliau, kaip yra įprasta rimtų projektų savianalizės atvejais, pasvarstyti, kas keitėsi, ar turėjo keistis sąvado rengimo pagrindinės gairės laisvės sąlygomis. Kalbėti tenka iš akių neišleidžiant su didžiąja *Dainyno* programa jo pirmtakų (M. Biržiškos ir kt.) sieto

1 Nepaskelbtų dainų žanrų skaičius mažėja, nors dar nepradėta rengti krikštynų, literatūrinių dainų, baladžių, talalinių ir dar kitokios vėlyvosios kūrybos dainuojamoji poezija.

pagrindinio tikslo – turėti paskelbtą lietuvių dainuojamąjį paveldą, kaip visuminės lietuvių dainų panoramos šaltinį, moksliskai sutvarkytą ir pateiktą daugiatomiu leidiniu. Žinant, kad didžiulės apimties dainų leidyba negalėjo prasidėti tuščioje vietoje, nebus kaip apeiti savo temomis ir paskirtimis šimtųjųstantinio ir margo dainų fondo klasifikacijos probleminių reikalų, nelaukta iškilusių gana sudėtingų ideologinių pervartų akivaizdoje.

VIEŠOJI DAINŲ SKLAIDA IR IDEOLOGINIAI SOVIETMEČIO DRAUDIMAI

Prieš persikeliant į tiksliau apibrėžtą *Dainyno* laiką, derėtų glaustai apžvelgti dainų skelbimo praktiką ankstyvuju sovietmečiu. Abejonių nekyla, kad XX a. antrosios pusės pirmaisiais dešimtmečiais aneksuotoje Lietuvoje norint, kad tautosakos leidiniai galėtų pasirodyti spaudoje, reikėjo juos tinkamai ideologiškai motyvuoti. Atrodo, kad suspėta gana greitai prie to prisitaikyti bent formaliai, nes sovietmečiu dainuojamosios tautosakos publikacijų išėjo nemažai, vienaip ar kitaip atlaikiusių sovietinės cenzūros, pirmiausia Glavlito (Valstybinių paslapčių saugojimo spaudoje valdybos), spaudimą. Štai 1953–1964 m. laikotarpiu, vadinamojo Atlydžio metais (Baliutytė 2019), ir vėliau iš naujo perleidžiami lietuvių dainų klasikos rinkiniai (L. Rėzos, brolių Juškų, S. Stanevičiaus ir kt.), sudarinėjami nedidelės apimties nauji rinkinukai, dainos skelbiamos kartu su kita tautosaka, nors jos leidyba, kaip ir visa spaudoje pasirodanti humanitarinė spausdinta produkcija, yra „nuolatinėje stebėsenos zonoje“. Vis dėlto folkloro situacija buvo mažiau komplikuota, nes tai – valstiečių kūryba, pagal marksistinę ideologiją išnaudojamos, engiamos klasės, o svarbiausia – *liaudies* dvasią atitinkanti kūrybinės veiklos erdvė, kuri dabar savaime įgyja kur kas daugiau politinių privilegijų nei, tarkime, sovietmečio kūrėjų literatūra. Kaip teigiama dabartiniuose sovietmečio literatūrologiniuose tyrimuose, folkloras dėl savo *liaudiškumo* buvo traktuojamas kaip opozicija profesionalų menui (Satkauskytė 2019: 216), o tai sudarė palankesnes sąlygas ir mokslinei folkloro veiklai, kartu ir leidybai. Nepaisant to, rengiant spaudai tautosaką jau minėta ideologinė duoklė irgi buvo privaloma. Kaip pavyzdinį ankstyviausiai politiškai tinkamai parengtą šio laikotarpio tautosakos leidinį galima nurodyti rinktinę *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*. Dar pačioje sovietmečio pradžioje Instituto folkloristai privaloma tvarka buvo įpareigoti kuo skubiau surinkti sovietinę tautosaką². Nors šio vajaus metu užrašytas beveik vien senasis dainų paveldas, tačiau nuo visiško užduoties dėl tarybinės dainuojamosios poezijos fiasko išgelbėjo keliolika susilasiotų

.....
2 Su kokiais kurioziniais atvejais renkant vadinamąsias sovietines liaudies dainas buvo susiduriama, yra aprašiusi tuo metu Institute dirbusi folkloristė Bronė Kazlauskienė (Kazlauskienė 1992).

(net ją padirbinėjant) dainų, smerkiančių ponus, liaupsinančių Antrojo pasaulinio karo laimėjimus ir kolūkinę „laimę“. Leidžiant rinktinę ir švelninant šią politiškai nekorektišką situaciją, griebtasi ir už šiaudo: skelbiama tautosaka suskirstyta į dvi dalis: ikitarybinę ir tarybinę, nors iš 610 paskelbtų tautosakos vienetų pastarajai grupei priskirta vos 46 tautosakos kūrinėliai (minėtos dainos, 7 anekdotai, 16 partarių ir priežodžių, po vieną mįslę ir garsų pamėgdžiojimą). Nieko kito neliko rinktinės įvadą rašiusiam Ambraziejui Jonynui, kaip tik imtis būtinosios retorinės strategijos: sureikšminti socialinio protesto apraiškas, dėmesį koncentruoti į naujai steigiamą revoliucinių dainų žanrą, bent kartą pacituoti Leniną ir patikinti, „kad vis daugiau ir daugiau tarybinės tautosakos kūriniai į socialistinę lietuvių tautos lobyną“³ (Jonynas 1957: 21). Po kelerių metų pradėdamas leisti lietuvių tautosakos mažasis 5 tomų sąvadas, kurio pirmuose dviejuose skelbiamos dainos⁴. Įvaduose, įgijus reikiamos patirties, kaip cenzūrai užbėgti už akių, kruopščiai sudėliojami jau įprasti sovietiniam režimui reikalingi akcentai; antai pirmojo tomo įvado pabaigoje euforine gaida, lozunginę retoriką primenančiu stiliumi dainų reikšmė apibendrinama „kaip svarus indėlis į naujai kuriamą komunistinę kultūrą, nes komunizmas perima ir vysto toliau visa, ką geriausio liaudis yra sukūrusi praeityje“ (Jonynas 1957: 21). Ilgainiui kartojantis toms pačioms politizuotoms situacijoms pramokstama išsisukti, neužkliūti ir įtikti sovietinei cenzūrai; praktiškai patikrinti ir pasiteisinę taktiniai žingsniai pravers ir ateityje, kai apsunkintomis politinio režimo sąlygomis numatomas skelbti didysis dainų sąvadas.

Tikroji *Dainyno* edicijos istorija prasideda vėlyvuuoju sovietmečiu, stiprėjant folkloriniam sąjūdžiui ir likus dešimtmečiui iki nepriklausomybės atgavimo, kai, pasak istorikų, iš ideologinės kontrolės pusės kur kas labiau paisyta tyrimų profesionalumo, o „humanitariniuose tyrimuose, kaip ir grožinės literatūros srityje, vis daugiau atsakomybės buvo perkeliama ant vadinamosios vidinės cenzūros pečių“ (Streikus

.....
3 Ši pokario folkloristų šviežiai sukaupta patirtis bus sėkmingai integruota į šiądien tebeturinčią išliekamąją vertę lietuvių folkloristikos istorijos knygą, kurios pabaigoje atskiras skyrius pašvęstas Zenono Slaviūno aprašytai tarybinei tautosakai (Apybraiža 1963: 437–462). Detaliau neberefekuojant didesnės apimties nei paprastai įvade intarpų turinio iš Lenino, M. Gorkio raštų, svarstomu požiūriu kur kas įdomesnis pasirodė, kažin ar pačių parengėjų iniciatyva atsiradęs, retai aptinkamas pratarmės baigiamosios dalies savotiškas „prologas“, kurį verta glaustai čia persakyti. Esą, nepaisant autorių ir redaktorių pastangų, apybraižoje galėję likti kai kurių galutinai neišaiškintų klausimų, ginčytinų teiginių, todėl pageidautina, kad skaitytojai visus pastebėtus trūkumus iškeltų spaudoje arba praneštų Institutui (institucijai, kurioje buvo parengta ši knyga, – B. S.) ir tuo veiksmingai prisidėtų prie tolesnio lietuvių tautosakos nagrinėjimo marksistiniu požiūriu (ten pat: 4). Ar su-
laukta tokių atsiliepimų, nustatyti nepavyko.

4 *Lietuvių tautosaka*, t. 1: *Dainos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962; t. 2: *Dainos. Raudos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius: „Mintis“, 1964.

2018: 364). Ar ne dėl to pirmojo *Dainyno* tomo *Vaikų dainos* pratarmėje pristatoma leidinį aprobavusi solidi profesionalų komanda:

Lietuvių liaudies dainyno rengimo teoriniams bei leidybiniais klausimams spręsti sudaryta komisija, į kurią įeina folkloristai Amb. Jonynas, L. Sauka, literatūros mokslininkas K. Korsakas (tuometinio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, kuriame ir buvo rengiamas sąvadas, direktorius ir įtakingas to meto kultūros ir mokslo atstovas⁵ – B. S.), muzikologas A. Ambrazas ir kompozitorius J. Juzeliūnas (*Lietuvių liaudies dainynas* 1980: 14).

Ten pat informuojama, kad buvo sudaryta komisija, kuri sukūrė *Dainyno* sąvado rengimo instrukciją, prie kurios „savo vadovavimu bei patarimais prisidėjo akad. K. Korsakas“, nepamirštant pridėti, kad Instrukcija svarstyta ir priimta Instituto mokslo tarybos. Iš tiesų tikėtina, kad mokslškumu ir autoritetais grindžiama apsidraudimo taktika turėjo nepalikti jokio preteksto anuomet suabejoti leidinio akademiniu lygiu ir vien tuo garantuoti jo publikavimo galimybę. Juolab kad buvo atlikti ir kiti ilgo parengiamojo etapo tyrimai: sukurta liaudies dainų žanrinė sistema, paskelbta keliomis katalogo knygomis. Tuo metu tai buvo naujas žingsnis ne vien lietuvių dainų tyrimuose. Kaip vėliau rašys Ambr. Jonynas, net „[Ž]ymus folkloristikos centras – Rusų literatūros centras (Puškino namai) Leningrade dainų katalogą įvertino kaip didelį dainotyros pasiekimą“, jo mokslinę vertę pripažino ir garsus rusų folkloristas Vladimiras Proppas, siūlęs katalogą versti į rusų kalbą, kad jis būtų prieinamas pasauliui (Jonynas 1991: 107). Nors moksliniai pagrindai inicijuojamai didžiulio masto dainų sklaidai nekelia abejonių, tačiau savisaugos instinktas pradinėje sąvado leidybos stadijoje dar stiprus. Siekta užsitikrinti, kad priežiūros sargams neužkliūtų ir skelbiamo pirmojo tomo – *Vaikų dainų* – turinys, žinant, istoriko Arūno Streikaus žodžiais tariant, kokį ypatingą dėmesį sovietinė cenzūra skyrė vaikų literatūrai. „Glavlitui buvo nurodyta leisti spausdinti tik tokią vaikams ir jaunimui skirtą literatūrą, kuri prisideda prie jų komunistinio auklėjimo“ (Streikus 2018: 34). Neatsitiktinai nurodant vaikų dainų skelbimo intencijas, irgi laikomasi šios prievolės, kaip žinoma, Glavlitas išlieka įtakingas iki pat nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. (Kmita 2019: 123). Pratarmėje ir Pranės Jokimaitienės įvade vis dar nežymiai įterpiamos rutininės frazės, turėjusios užtikrinti, jog knyga *pasitarnaus pedagogams, norintiems rasti liaudies poetinės kūrybos jaunosios*

5 Apie ypatingą tuometinio Instituto direktoriaus tautosakos baro griežtą priežiūrą ir keliamus konkrečius reikalavimus prisimena ir akademikas Leonardas Sauka: „Iki vadinamojo atlydžio leidiniuose niekur nerasime prieškarinio autorių pavardžių. Jei minimas koks nors veikalas, tai nurodoma tik antraštė. Tautosakos moksle vyravo ypatingas *budrumas*. Pavyzdžiui, „Tautosakos apybraiža“, man regis, buvo parengta gal 1960, bet išėjo tik 1963 metais, nes kiekvieną sakinį teko dailinti po kelis kartus“ („Kas į mokslus nesudėta...“ 2011: 172).

tarybinių piliečių kartos auklėjimui. Kad cenzūros akiratyje ir toliau lieka dainų knygelės, esama ir daugiau paliudijimų⁶.

Dėmesį kreipia ir deklaruojamas pagrindinis to meto dainų atrankos kriterijus – idėjinė–meninė jų vertė. Dėl nuolat aktualinto meniškumo kriterijaus dar bus progos netrukus apie tai užsiminti. Pirmiau bent probėgšmais rūpi paliesti idėjiškumo sąvokos turinį. Kaip žinoma, idėjiškumo principas sovietmečio literatūros tyrimuose siejamas su socialistinio realizmo metodu ir klasinių interesų propagavimu, grindžiamu marksistinėmis nuostatomis (Satkauskytė 2019: 213–214). Ne kitaip jis suvoktinas ir žvelgiant iš aptariamo laiko *Dainyno* rengimo perspektyvos, nors idėjiškumo konotacijos garsiau neištariamoms, jos tik numanomos ir glūdi kažkur tarp eilučių, nukreipiančių idėjiškumą suprasti kaip sąlygą, leidžiančią dainuojamojoje poezijoje ne tik išryškinti valstietiško gyvenimo šviesų ir ideologiškai teisingą paveikslą, bet ir vengti visko, kas galėtų pažeisti sovietinės ideologijos standartus. Taigi *Dainyno* pratarinėse idėjiškumo prioriteto laikymosi viešinimas signalizavo, kad atrenkamos priimtino, tinkamo turinio dainos: be jokios pozityvios refleksijos iš tarpukario „buržuazinės“ Lietuvos gyvenimo, be krikščioniškų intarpų, nesuderinamų su visuotinai diegta ateistine visuomenės perauklėjimo propaganda, taip pat vengiant dar kurių nors kitų nepageidaujamo dainų turinio aspektų, netoleruojamų naujosios politinės sistemos. Už neperžengtinios ribos paliekamos ne vien atskiros dainų temos, bet ir kai kurios sąvokos, net rašybos dalykai⁷. Neišvengiama būtinybė prisitaikyti provokavo ir galbūt similia-

6 Kaip rašydama recenziją *Dainyno* kalendorinių apeigų pirmajam tomui prisiminė Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene, ji dar būdama III kurso studentė 1983 m. parengė spaudai 100 džių dainų, kurias per ekspediciją surinko M. K. Čiurlionio vidurinės meno mokyklos moksleiviai (žr. Daiva Račiūnaitė. *Džių dainos* [mokomasis leidinys], Vilnius, 1987). Skelbti buvo atrinkta ir 10 advento ir Kalėdų ciklo dainų. Kaip tik jos ir užtraukė „cenzūros nemalonę“: kadangi rinkinukas buvo skirtas mokykloms, liepta šias dainas išmesti. Ir tik Pranei Jokimaitienei parašius „gėniamąjį raštą“, kuriame ji išklė mokslinę ir meninę jų vertę, o minėtos meno mokyklos istorijos mokytojai Juozui Buzui pratarinėje dar įpliekus Lenino ir M. Kalinino citatų, leista spausdinti kalėdines dainas. Tiesa, „nepraėjo“ plonos knygelės viršelio apipavidalinimas. Autorės liudijimu, Rūtos Vėliūtės subtiliame grafikos darbelyje (senučiukė dainininkė žvelgia pro langą) buvo įžiūrėtas krikščioniškas kryžius... (Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene. „Ilgai lauktas kalendorinių apeigų dainų tomas“, *Tautosakos darbai*, t. XXXVI, p. 306).

7 Įdomu pastebėti, kad *Karinių-istorinių dainų* pirmojo tomo (1985 m.) žodynyje žodžio *maskolius* nurodoma viena reikšmė ‘caro kariuomenės kareivis’, o antrajame tome, išėjusiame Lietuvai atgavus nepriklausomybę (1995 m.), jau rašomos dvi reikšmės, kurių pirmoji – ‘rusas’. Akivaizdu, kad antruoju atveju tai nebuvo vien *maskolius* reikšmės papildymas, veikiausiai atsisakyta vieno iš „sovietinių tabu“. Kaip literatūrologų pastebėta, sovietmečiu „[N]et iš Kapsuko raštų pareikalauta išbraukti netinkamą žodį *maskoliai*, jo vieton įrašant lojalesnį – *rusai*“; literatūros kūriniuose „drausta rašyti *Dievą* didžiąja raide“ (Jurgutienė 2019: 144–145); pabrėžiama, jog „[N]uolat veikusi cenzūra stipriai kontroliavo religinį kultūros matmenį, žodis *Dievas* buvo braukiamas arba keičiamas kitu (pvz., *saulė*), o jei būdavo neįmanoma išbraukti arba pakeisti, rašomas mažąja raide“ (Mačianskaitė 2019: 242–243). Pirmuosiuose *Dainyno* tomuose *Dievas* irgi dar rašomas mažąja raide.

cija paremtą taktiką. Kaip tik jai iš dalies priskirtume vieno reikšmingiausių dainų klodo – karinių-istorinių dainų – *Dainyno* priešistorę, laidavusią galimumą jas publikuoti. Kaip žinoma, pokariu daugiau kaip du dešimtmečius pagrindinę Instituto Tautosakos sektoriaus veiklą sudarė jau mūsų primintas mokslinės dainų sistemos kūrimas ir jos skelbimas atskiromis knygomis. Nesunku nuspėti, kad folkloristams siekiant kaip nors prastumti į viešąjį mokslinį diskursą minėtą dainų klodą apie karus tolimoje ir dar gerai menamoje Lietuvos praeityje, nepatogų naujai politinei sistemai daugeliu atžvilgių (vien dėl prieštarų santykių su Rusija refleksijos, fiksuotos folklorinėje atmintyje), teko dairytis jam ideologinio užnugario. Ir štai ketvirtoje dainų katalogo knygoje saugi priedanga jau surasta: 1980 m. apibendrintu pavadinimu išleistame kataloge *Istorinės-socialinės dainos* šalia karinių-istorinių dainų grupės apdairiai prišliejama negausi vadinamoji socialinio protesto, emigrantų tematikos ir paskubomis naujai suformuota revoliucinė liaudies kūryba⁸. Knygos pratarinėje jau antru sakiniu užkertamas kelias įsikišti cenzūrai, skelbiant, kad kataloge reprezentuojamas dainas „vienija visuomeninė tematika, glaudūs ryšiai su gyvenimu, pasipriešinimas neteisybei ir išnaudojimui, kuris ypač ryškus revoliucinėse dainose“ (Jokimaitienė, Kazlauskienė 1980: 5). Nors iš tikrųjų, kai 1985 m. pasirodė pirmasis *Karinių-istorinių dainų* tomas, cenzūrai bus jau nė motais „atsikabinimas“ nuo dar taip neseniai sureikšmintos idėjinės priekabos, kadangi laikas jau bus pasikeitęs – „sistemai byrant“ artėjo ir cenzorių galios pabaiga“ (Streikus 2018: 116). Beje, iš jau baigtos šešių *Karinių-istorinių dainų* tomų serijos tik pirmasis išėjo sovietinėje Lietuvoje, likę penki išleisti jau susigrąžinus nepriklausomybę. Įdomu, kad, 1995 m. pasirodžius antrajam *Karinių-istorinių dainų* tomui, kuriame publikuojamos dainos, atspindinčios lietuvių patirtis iš karinės tarnybos svetimose kariuomenėse, karų, sukilimų, vykusių XVIII a. pabaigoje – XIX a., po poros metų žinomo folkloristo Ambr. Jonyno (sovietmečiu Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktoriaus pavaduotojo, ilgus metus kuravusio folkloristikos tyrimų lauką) bus atvirai, iš pirmų lūpų, paliudyta, kad esą „[Š]viesiaisiais laikais“ negalima buvo nė svajoti apie išleidimą knygos su dainomis, kuriose vaizduojamos kovos prieš carinę Rusiją“ (Jonynas 1997: 138). Ką jau kalbėti apie paskutinį iš karinės-istorinės tematikos penketo tomų, skirtą pokario partizanų dainoms⁹ (2009 m.). Partizanų

8 Būtent tokią *Karinių-istorinių dainų* katalogo rengimo spaudai versiją prisimena šio straipsnio autorė, girdėtą iš leidinių rengusių P. Jokimaitienės ir B. Kazlauskienės.

9 Būtina priminti, kad minėtuose sovietmečiu išėjusiuose leidiniuose (tautosakos rinktinėje su užrašyta tautosaka 1944–1956 m., o ypač keleriais metais vėliau išėjusioje tautosakos apybraižoje) irgi įtrauktos partizanų dainos, tik visai kito turinio, kuriose esą fiksuotas pasipriešinimas vokiečių okupacijai Antrojo pasaulinio karo metu; pažymima, kad „partizanų būriuose Tarybų Lietuvoje kovojo įvairių tautybių žmonės – lietuviai, rusai, baltarusiai, ukrainiečiai, žydai ir kt.“; dainuota lietuvių ir rusų kalbomis, tarp populiariausių minima rusų daina *Партизан Железняк* (išversti šį pavadinimą kebloka: žodis *Железняк* greičiausiai siejamas su jūreivio, bolševiko, dalyvavusio

dainomis suskambusi pasipriešinimo sovietinei okupacijai drama vainikavo istorinių kovų atgarsių reprezentaciją lietuvių dainuojamojoje poezijoje, o pats tomas pasilieka bene skaitomiausia *Dainyno* knyga, jautriai atliepiančia skaudžią ir dar gyvą tautos atmintį (Ivanauskaitė-Šeibutienė 2011). Šiandien yra pagrindo teigti, kad išleistas karinės tematikos dainų šešiatomis leidžia ne tiek prisiliesti prie istorikų teritorijai priklausančios tragiškųjų įvykių kronikos retrospekcijos, kiek išgirsti pačių žmonių sukurtą poetinį, dainuojamąjį šios istorijos pasakojimą, nors ir neturintį nieko bendro su kadaise senosiose kultūrose kurtais herojiniais epais.

Grįžtant prie aptariamo laiko, dar viena bendra jo žyme reiktų laikyti visuotinai galiojusią nuostatą tuometinių tyrimų lauke versti sąvado tomų santraukas į rusų kalbą¹⁰; *Dainyne* jos buvo dedamos pirmumo teise, t. y. prieš antrąją – vokišką. Ši tradicija nutrūks skelbiant 7-ąjį tomą, skirtą *Šeimos dainoms* (1994 m.), kai bus paliekamas tik vokiškas dainų anotacijų vertimas, nors kiek vėliau ir iki dabar santraukos verčiamos vėl į dvi kalbas – anglų ir vokiečių. Baigiantis sovietmečiui (1980–1990) suskubta parengti ir išspausdinti 5 aptariamo sąvado tomus.

Įsidėmėtinas ir kitas svarbus ir kartu kiek stebinantis šio laikotarpio *Dainyno* istorijos aspektas. Turima galvoje anuomet gyvavusi tradicija aktyviai skelbti informaciją apie sąvado tomų pasirodymą, pristatant visuomenei jų svarbą įvairiuose periodiniuose leidiniuose. Po sovietmečio tęsiant sąvado leidybą, jį populiarinanti sklaida platesnei publikai akivaizdžiai silpnės, dažniau bus apsiribojama siauresne – akademinė – erdve, kai recenzijos ar pristatantys leidinį straipsniai bus rašomi mokslinei spaudai. O pradiniame daugiatomio sąvado etape vien Ambr. Jonynas apie jį periodiškai yra skelbęs informacinių tekstų, platindamas žinią apie šio leidinio išskirtinę reikšmę lietuvių folkloristikai ir kultūrai¹¹, nors neatmestina, kad ši funkcija iš dalies jam priklausė ir *ex officio*. Nesigilinant į šią situaciją, svarbiau yra

.....
1917 m. revoliucijoje, iškreipta pavarde; daina sukurta 1936 m., žinomi jos teksto ir muzikos autoriai), vardinamos taip pat ir lietuviškos dainos, tarp jų sukurtos L. Giros, K. Korsako (Apybraiža 1963: 449–450).

10 Apie rusų kalbos vartojimo srities plėtrą *Dainyno* pasirodymo išvakarėse (1979 m.) rašo literatūros tyrinėtojai (Sprindytė 2019: 67).

11 Ambr. Jonyno anotacijos, recenzijos, interviu su juo tekstai išėjus *Vaikų dainoms* ir kitiems toms skelbiami įtaigiomis, skambiomis antraštėmis pagrindinėje Lietuvos spaudoje, sovietmečiu oficialiu laikytame ir „ideologinį toną diktavusiame“ laikraštyje *Tiesa*, rusų kalba leistame laikraštyje *Советская Литва* ir dar kituose leidiniuose (žr.: „Dainynas iškeliauja į žmones“, *Tiesa*, 1980, rugsėjo 20; „Dainų knygyno pradžia“ [VI. Braziūno pokalbis su Ambr. Jonynu], *Gimtasai kraštas*, 1980, gruodžio 11; „Lituanistinės filologijos derlius“, *Vakarinės naujienos*, 1980, sausio 3; „Liaudies dainos grąžinamos liaudžiai“, *Kalbos kultūra*, 1984, Nr. 46, p. 3–12; «Литовский народный песенник», *Советская Литва*, 1984, 28 июня; „Lietuvių liaudies dainynas išibėgėjo“, *Literatūra ir menas*, 1986, birželio 21). Ambr. Jonyno rašinių apie *Dainyną* periodinėje spaudoje rasis ir pirmaisiais nepriklausomybės metais („Pirmenybė – visos tautos kūrybai“, *Metai*, 1991, Nr. 5, p. 101–109; „Lietuvių liaudies dainynas“, *Tiesa*, 1992, rugsėjo 16; „Nesunaikinamas paminklas“, *Naujasis Dienovidis*, 1994, gegužės 4 ir kt.).

priminti, kad šioje srityje darbavęsis folkloristas beveik nepralenktas liks ir pirmaisiais mūsų laisvės metais. Ambr. Jonynas straipsnyje „Pirmenybė – visos tautos kūrybai“, paskelbtame anksčiau paminėtame literatūros žurnale *Metai*, jau atsilėidus cenzūros gniaužtams, svarsto kultūros reikšmę tautos gyvenime, su įkarščiu kalbėdamas apie tautosaką, gretindamas jos reikšmę su lietuvių kalba, abi laikydamas pamatiniais tautiškumo rodikliais. Ypač išsamiai jis aptars *Dainyno* parengimo koncepciją, bendrais principais sudarytą tomų struktūrą, stropiai išaiškindamas kai kurių jos segmentų reikalingumą, kartais netgi savotiškai pasufleruodamas, kaip skaitančiajam reiktų suprasti kai kurias formalizuota kalba reiškiamas vietas. Tokia vieta galėtų būti iš tiesų ne kiekvienam lengvai įžvelgiama skelbiamos dainos tomuose tekstologinių komentarų paskirtis, kurios esmę Ambr. Jonynas nusako paprastai ir labai suprantamai:

Dainynas yra mokslinis leidinys. Tokį jo pobūdį visų pirma liudija išsamūs komentarai, kuriuose siekiama pateikti ne tik pagrindinius duomenis apie publikuojamą kūrinį, jo populiarumą, bet ir, o tai yra svarbiausia, nustatyti jo santykį su analogiškais rankraštyuose likusiais užrašymais. Atidus skaitytojas, šiais komentarais naudodamasis, galės „perskaityti“ ne tik tome paskelbtą tą ar kitą dainą, bet ir daugelį neišspausdintų jos variantų. Komentarai labai išplečia paskelbtos medžiagos kiekį. Jų parengimas reikalauja ilgo kruopštaus darbo, daugybės dainotyro duomenų, iš tiesų enciklopedinio lietuvių liaudies dainuojamosios tautosakos pažinimo (Jonynas 1991: 107–108).

Paskutinį savo rašinį, skirtą *Dainynui*, Ambr. Jonynas irgi siųs *Metų* žurnalui, norėdamas visuomenei pristatyti vienuoliktąją sąvado knygą (1996 m.). Šią progą jis eilinį kartą panaudos visų iki tol išleistų tomų turiniui anotuoti, kantriai ir atkakliai kartodamas šio šaltinio svarbą nacionalinei kultūrai, vėl ir vėl primindamas platesnius istorinius spausdintų dainų šaltinių kontekstus. Autoriaus įsitikinimu, „[L]ėšas ritmingai *Dainyno* leidybai privalo užtikrinti ne kokia nors kultūrą remianti bendrovė, bet **valstybė** (paryškinta autoriaus – B. S.), kadangi tai nacionalinis uždavinys“ (Jonynas 1997: 139).

O vėliau, kaip jau sakyta, kai nebereikės įrodinėti, reklamuoti ir nuolat ginti folklorinės atminties tyrimų teisėtumo, lyg ir atkris būtinybė viešinti dainų šaltinius platesnei publikai, nors naujų tomų pristatymai ir įtraukiami į šiuolaikinius didžiuosius knygų mugių renginius. Tiesiog fundamentiniams leidiniams priskiriamas *Dainyno* profesionalus aptarimas dabar natūraliai pasitraukia į uždaresnę terpę, kur intensyviau pasidalijama informacija (apžvalginiai ir tiriamieji tekstai, kritinės recenzijos ir pan.) mokslinių interesų zonoje¹². Nors skelbiamų publikacijų dažniau

12 Tokia priešakine zona pagrindinei diskusijai tapo mokslo žurnalas *Tautosakos darbai* (plg. straipsnius: Vaitkevičienė 1996; Skabeikytė-Kazlauskienė 2005; Račiūnaitė-Vyčiniene 2005, 2008; Sauka L. 2011: 188–190 ir kt.).

būta proginių (išėjus naujam tomui, minint atskirus *Dainyno* istorijos tarpsnius ir pan.), tačiau jose analizuojami įvairūs rengimo proceso aspektai, tarp jų ir sulaukiantys nemažai kritinių pastabų.

Pasibaigus sovietmečiui jau 1993 m. išeina pirmasis naujomis sąlygomis, o kartu nuosekliai, be pertrūkio tęsiantis *Dainyno* seriją 6-asis jo tomas, kuriuo skelbiama pirmoji darbo – javapjūtės, linų rovimo – dainų knyga (parengė Vanda Misevičienė, melodijas, kaip ir ankstesniuose tomuose, parengė muzikologė Zofija Puteikienė). Kiek vėliau beveik pamečiui, o retsykais ir kasmet pasirodo net po du dainų veikalus, prie jų darbuojantis kone vien pirmajai *Dainyno* rengėjų kartai, užaugusiai ir mokslus išėjusiai tarpukario Lietuvoje, sukūrusiai dainų katalogą ir susisteminius tūkstančius dainų¹³. Tai neįkainojama patirtis, kurios stokos antroji *Dainyno* darbininkų pamaina – universitetų absolventai, dar tik būsimieji folkloristai. Profesoriumi Leonardui Saukai perėmus vadovavimą sąvado programai, vos apšilusius kojas jaunus darbuotojus jis stengiasi įtraukti į pagrindinį darbų sukūrį – rengti konkretų tomą ar bent kuo nors prisidėti prie kurio kito galutinio parengimo darbų. Tomų rengimo tempai kiek sulėtės, bet nesustos. Ne be reikalo atskirais atvejais bus didinamas triūsiančiųjų prie vieno dainų šaltinio skaičius (štai 14-ojo tomo struktūrą sudarė ir tekstus atrinko Jurgita Ūsaitytė ir Daiva Vaitkevičienė, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė), o nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, sutrikus numatyto tomo rengimo darbams, pasitelkiamas ir didesnis rengėjų kolektyvas. Juo labiau kad iškyla ir nenumatytos, papildomos veiklos; darbų krūvis ir laiko sąnaudos išauga, kai prireikia iš naujo pertvarkyti anksčiau suklasifikuotą žanrą, tikslinti ar keisti jo variantų sudėtį, iškeliant iš jo arba į jį atkeliant kai kuriuos dainų tipus ar jų versijas.

KAITOS NEPATYRUSI DAINYNO RENGIMO KONCEPCIJA

Lieka neaptartas dar vienas svarbus ir opus klausimas: ar buvo galvojama kaip nors keisti skirtingų epochų sandūroje atsidūrusio *Dainyno* pačią rengimo koncepciją, ypač atsikračius prievartinės prievaizdų globos? Ar reikėjo kokio nors atsinaujinimo, ar būta tokio poreikio apskritai? Kaip teigė šiuo klausimu domėjęsi akylesni sąvado recenzentai, visuomet yra lengviau pastebėti išorinius kaitos požymius. Antai, be jau paliestų kai kurių smulkių ideologijos primestų nuostatų pakoregavimo, nekeičiant pirminės *Dainyno* rengimo instrukcijos, įsivedama dar viena kita naujovė:

.....
13 Kaip tik šie folkloristai sulaukė savo ilgo ir kantraus darbo aukšto įvertinimo ir pagerbimo: 1994 m. humanitarinių, socialinių ir teologinių mokslų srityje Ambraziejui Jonynui, Pranei Jokimaitienei (po mirties), Bronei Kazlauskienei, Zofijai Puteikienei (po mirties), Konstantui Algirdui Aleksynui už darbą *Lietuvių liaudies dainynas. I–V tomai* (1980–1989 m.) skirta valstybinė premija.

melodijos pradedamos skelbti ne tomo gale, o prie dainos teksto; nuo 15-ojo tomo (2000 m.) prie kiekvieno tomo pridedamos kompaktinės plokštelės su atrinktais autentiškais tome skelbiamų dainų garso įrašais. Kadangi į lietuvių liaudies dainų katalogą įtrauktos toli gražu ne visos Lietuvių tautosakos archyvo rankraščiuose esančios dainos, turint galvoje rinkinius, patekusius į archyvą vėliau, nei vyko pagrindiniai dainų klasifikavimo darbai, tai ne vienas pastarųjų metų sąvado kūrėjas stengėsi rengimo procese susisteminti jam reikalingo žanro dainas. Žengtas dar vienas ne mažiau reikšmingas žingsnis – į sąvadą įtraukiami kūriniai iš Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje esančio Mokslo centro Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo, reikšmingai papildančio rengiamų spaudai kurio nors žanro dainų repertuarą iš XX a. antrosios pusės (ypač tai buvo aktualu rengiant kalendorinių ciklo, darbo dainų, susijusių su ganymu, tomus).

Atidžiau pastudijavus daugiatomio leidinio rengimo virtuvę, rastūsi ir daugiau nedidelių pasikeitimo ženklų, nors ne mažiau aktualu pasigilinti, kodėl nebuvo labiau atnaujintas *Dainyno* struktūros modelis, šio straipsnio autorei prisimenant, kad toks viešai neįvardytas poreikis tikrai sklandė ore ir ne kartą buvo aptarinėtas ne vien Instituto folkloristų bendruomenės. Kad ir kaip keistai pasirodytų, tačiau sąstingio situaciją šiuokart bus išprovokavusi nuo pirmųjų lietuvių dainų paskelbimo ir per visą dvidešimtą amžių nesikeitusi lietuvių dainuojamosios tautosakos tyrimų metodologija, kurios smaigalyje – folklorinės poezijos formų meniškumo paieškos. Kaip gerai žinoma, tai filologinių studijų prieigų laukas, perimtas tiesiogiai iš literatūros tyrimų praktikos ir iš dalies nesiliovęs galioti lig šiol. Kaip ir literatūros kūriniuose, tautosakoje irgi iš seno yra įsitvirtinusi „meninio vaizdavimo priemonių“ (žanrų, temų, vaizdų, siužetų, stilistinės ir kalbinės, ypač simbolinės raiškos ir pan.) nagrinėjimo schema. Tokios autorinės kūrybos mokslinių studijų nuostatos, siejamos su „menine–estetine orbita“, pripažintos, net skatintos ir sovietmečiu, griežtas išlygas darant tik dėl nejudinamos to meto idėjiškumo prasmės (Jurgutienė 2015: 473–475). Kaip tik iš sovietmečio laiko turime Donato Saukos parašytą brandžiausią iki dabar tautosakos savitumo ir vertės interpretacijų veikalą (Sauka D. 1970), be kitų reikšmingų dalykų, ypač svariai praplėtusį dainų estetinės prigimties ir grožio supratimą filologiniu matmeniu (plačiau žr. Stundžienė 2016: 250). O štai L. Sauka jau praėjus keliems dešimtmečiams po šios knygos pasirodymo ieškos argumentų dėl tikslingumo ir toliau taikyti meninės vertės ir grožio kriterijus tautosakos kūrinių analizei; bus priminta, kad net „[S]ovietmečiu, kaip ir anksčiau, literatūrologija ir filologinė folkloristika (išretinta mano – B. S.) buvo artimos sritys ne vienam mokslininkui“, kalbės apie tautosaką kaip „bendruomeninį žodžio meną“, akcentuodamas lietuvių literatūros ir tautosakos mokslų artimumą, nors ir nenuneigdamas, „kad yra ir didelių skirtumų tarp šių žodžio meno rūšių“ (Sauka L. 2006). Nedaug būtų apsirikta

teigiant, jog ir *Dainyno*, kaip visuminio dainų šaltinio, struktūra ir buvo sumanyta remiantis labiau filologinėmis aspiracijomis: pateikti kuo daugiau meniškai vertingiausių dainų poetinių tekstų ir jų melodijų pavyzdžių; pratarmėse iš tomo į tomą nuosekliai pabrėžiama, kad „menkaverčiai kūriniai neskelbiami“, menkavertiškumui priskiriant ne tik idėjiškai netinkamus poetinius tekstus, prastą dainų užrašymą, bet ir menką jų estetinę kokybę. Be pačių dainų variantų publikavimo, tokį siekį liudija išskleidžiami gausūs motyvai, net paskirų įvaizdžių variacijos, komentarų pavidalu parodančios jų sklaidos apimtis ir įvairovė. Paprastai sąvadas ir vertinamas kaip dainų tipologiją, sisteminių jos vaizdą pagal žanrus modeliuojantis mokslinis leidinys. Iš to, kas pasakyta, dėsningai aiškėja, kodėl į šias, regėtąsi, jau nuėjusio laiko vėžes įstatyti daugiatomiau dainų šaltiniai palengva juda iki dabar. Reikia pripažinti, kad, iš esmės stabiliai ir daugiau ar mažiau ritmingai vykstant rengimo procesui, koreguoti kuriame nors jo etape projekto koncepciją neatrodė nei išmintinga, nei būtina. Prie tokios išvados prieita ne tik gerbiant ilgai svarstytą didžiojo dainų šaltinio sumanytojų apsisprendimą dėl jo dabartinio modelio, jau įtvirtinto praktiškai ir daugeliu atžvilgių pasiteisinusio, – iš tikrųjų nebuvo ir realių galimybių įterpti nustatytos struktūros dainų veikalus į šiuolaikiškesnę – antropologinių tyrimų – lauką: šiai dainotyros kryptiai akivaizdžiai trūko reikalingų parengiamųjų darbų. Nepaisant to, iš dalies šia linkme jau kur kas ryžtingiau pasisuks jaunesnioji *Dainyno* rengėjų karta. Kaip *Dainyno* procesą nuosekliai sekusi ir pasirodžius 17-ajam tomui rašė Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, naujus judesius ji pastebėjusi pradėjus eiti jau ne vien dainų klasikos, bet ir vėlyvesnės kūrybos (XIX a.) dainų tomams, atsinaujinimo ženklus įžiūrėdama tomų rengėjų rašomuose įvaduose. Ji pirmoji atkreipė dėmesį, „kad klasikines dainas pristatančiuose įvaduose į jas linkstama žvelgti kaip į uždarai meninei sistemai priklausančius fenomenus“, o štai vėlesnės stilistikos dainų tomų įvaduose (beje, straipsnio autorė visus *Dainyno* įvadás prilygina „mažosioms dainų studijoms“) „dainų analizę siekiama pateikti tam tikrame kultūriniame kontekste, gilinantį į visuomenės istorines aplinkybes bei dainas kūrusių žmonių pasaulėžiūrą“ (Skabeikytė-Kazlauskienė 2005: 275). Nors ir šiuos tyrimus vis tiek tenka sprauti į juos siaurinančius vieno žanro rėmus, kurie yra nubrėžti paties žanrinio *Dainyno* skelbimo metodo.

O baigiant pastebėjimus apie kai kurias ligšiolinio *Lietuvių liaudies dainyno* sąvado biografijoje įsispaudusias laiko žymes, tenka apgailestauti, kad liko nuošalėje šios istorijos svarbiausi veikėjai – gražus būrys pagrindinių dainų ir jų melodijų parengėjų, taip pat atskirose rengimo grandyse jiems talkinantis irgi gausus kolektyvas, kurio narių vardai nuolat šmėsteli įžanginiuose *Dainyno* puslapiuose.

TYRIMO REZULTATUS APIBENDRINANT

Analitiniu žvilgsniu peržvelgus *Dainyno* istoriją, ryškėja, kokioje sudėtingų sovietmečio politinių kontekstų aplinkoje, ypač pradinėje jos stadijoje, buvo kuriamas, be dirbtinio patoso tariant, didysis dainų šaltinių kompleksas, dabar jau įžengęs į baigiamąjį rengimo etapą. Penki pirmieji *Dainyno* tomai išėjo sovietmečiu. Siekiant giliau pažinti šiuo sunkiu istoriniu laikotarpiu visuotinai, valstybiniu lygiu vykdytą ideologizuotą programą, ypač aktyviai taikytą spausdintam žodžiui, į aprašyto tyrimo akiratį įtraukiamas idėjiškai itin disciplinuotam ankstyvojo sovietmečio diktatui paklusęs folkloro ir jo tyrimų publikavimas. Nors kaip paaiškėjo, dažnai būdavo paklūstama tik formaliai, prisidengiant tikslingai parinkta įvadine retorika, pučiant miglą ir, kaip literatai sako, vartojanč reikalingus *burtazodžius* (folkloro atveju tai nuolatiniai priminimai, kaip jis veiksmingai gali prisidėti prie socialistinės visuomenės, ypač jaunimo, ugdymo artėjant komunizmui). Kiti atvejai, labiau susiję su pavieniu, savarankiškai ir sąmoningai folkloristikos baruose vykdyta sovietiniam režimui įtinkančia veikla, nebuvo tyrinėti šio straipsnio ribose. O ideologinių sargų vos ne prievarta išreikalautos naujos – tarybinės – tautosakos, ypač revoliucinės kūrybos, kurią folkloristams teko vos ne iš kišenės traukti, nebuvo kaip aplenkta. Bendros sovietinės atmosferos nušvietimas (turint omenyje idėjiškumo sąvokos ideologizuotą vartoseną, liaudiškumo proletarinę sampratą, palengvinusią folkloro mokslinio diskurso kelią į spaudą) padėjo geriau įsigilinti ir į daugiatomicio sąvado būtent sovietmečio ideologijos išprovokuotus kai kuriuos parengimo, taip pat ir sąvado tomų sklaidos periodikoje aspektus. O svarbiausia – leido stebėti ir spręsti, kaip ir dėl ko matome tik nežymius *Dainyno* rengimo kaitos ženklus Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Iš tikrųjų nepasikeitė ir pati filologinio profilio prieiga *Dainyno* rengimo koncepcijoje, siejant ją nuo pat lietuvių folkloristikos ištakų su literatūrai būdinga meniškumo paieškų praktika, kaip buvo pastebėta, itin toleruota ir sovietmečiu. Nesprendžiant, gerai ar blogai, kad stabiliai ligi šiol yra išlaikoma pirminė sąvado struktūra, tekstologiniu ir muzikiniu pagrindu parengti *Dainyno* tomai jau dabar yra lengvai prieinama medžiaga naujiems, tarp jų ir antropologinės krypties, tyrimams.

LITERATŪRA

Apybraiža 1963. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Baliutytė Elena 2019. „Atlydys“; in: *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sudarytojai Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 33–51.

- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2011. „Partizanų dainos *Lietuvių liaudies dainyne*“, *Tautosakos darbai*, t. XLI, p. 276–279.
- Jokimaitienė Pranė, Kazlauskienė Bronė 1980. *Lietuvių liaudies dainų katalogas, IV: Istorinės-socialinės dainos*, Vilnius: Vaga.
- Jonynas Ambraziejus 1957. „Lietuvių tautosaka pokario metais“, in: *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, p. 7–22.
- Jonynas Ambraziejus 1962. „Lietuvių liaudies dainos“, in: *Lietuvių tautosaka*, t. 1: *Dainos*, medžiaga paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 9–34.
- Jonynas Ambraziejus 1991. „Pirmenybė – visos tautos kūrybai“, *Metai*, Nr. 5, p. 101–109.
- Jonynas Ambraziejus 1997. „Vienuolika *Lietuvių liaudies dainyno* tomų“, *Metai*, Nr. 8/9, p. 132–139.
- Jurgutienė Aušra 2015. „Sovietinės lietuvių literatūros istorijos metodologinis pervertinimas“, in: *Tarp estetikos ir politikos. Lietuvių literatūra sovietmečiu* [kolektyvinė monografija], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 455–484.
- Jurgutienė Aušra 2019. „Naujakalbė ir sovietiniai tabu“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sudarytojai Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 124–155.
- „Kas į mokslus nesudėta...“: įžymų tautosakos mokslininką akademiką Leonardą Sauką kalbina muzikologė Živilė Ramoškaitė, *Tautosakos darbai*, t. XLI, 2011, p. 166–175.
- Kazlauskienė Bronė 1992. „Iš tautosakos skyriaus veiklos pokario laikotarpiu“, *Tautosakos darbai*, t. I (VIII), p. 98–108.
- Kmita Rimantas 2019. „Cenzūra“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sudarytojai Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 114–123.
- Krištopaitė Danutė 1965. *Lietuvių liaudies karinės-istorinės dainos. Feodalizmo epocha*, Vilnius: Vaga.
- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 1: *Vaikų dainos*, parengė P. Jokimaitienė, melodijas parengė Z. Puteikienė, Vilnius: Vaga, 1980.
- Mačianskaitė Loreta 2019. „Ateizmo propaganda literatūroje“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sudarytojai Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 238–258.
- Račiūnaitė-Vyčiniene Daiva 2005. „Tarsi srauni upė“, *Tautosakos darbai*, t. XXII (XXIX), p. 290–293.
- Satkauskytė Dalia 2019. „Socialistinis realizmas“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sudarytojai Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 211–237.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius, Vaga.
- Sauka Leonardas 2006. „Šiandieninio lietuvių tautosakos mokslo literatūrinis estetiškas užnugaris“, *Tautosakos darbai*, t. XXXI, p. 58–65.
- Sauka Leonardas 2011. „Lietuvių tautosakos mokslo objekto raida XX–XXI a. pradžioje“, *Tautosakos darbai*, t. XLI, p. 176–193.
- Skabeikytė-Kazlauskienė Gražina 2005. „Kaitos ženklai“, *Tautosakos darbai*, t. XXII (XXIX), p. 272–283.
- Sprindytė Jūratė 2019. „Stagnacija“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sudarytojai Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 52–73.
- Streikus Arūnas 2018. *Minties kolektyvizacija. Cenzūra sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2018.
- Stundžienė Bronė 2016. „Liaudies dainos recepcija pagal Balį Sruogą“, *Tautosakos darbai*, t. 52, p. 245–257.
- Vaitkevičienė Daiva 1996. „Mirties perspektyva karinėse-istorinėse dainose. Apžvelgiant *Lietuvių liaudies dainyno IX tomą*“, *Tautosakos darbai*, t. V (XII), p. 263–269.

Traces of Time in the History of Editing the *Book of Lithuanian Folk Songs*

BRONĖ STUNDŽIENĖ

Summary

Keywords: *Book of Lithuanian Folk Songs*, editing concept, Soviet period, ideological censorship, the present, signs of change.

The 40th anniversary of publication of the *Book of Lithuanian Folk Songs* (1980–2020), with its 25th volume being published, presents a good opportunity to look back into the history of this significant long-time project. Already during the interwar period, the leading Lithuanian scholars of literature and folklore proposed an idea of launching a multi-volume edition of the rich Lithuanian folksong heritage, comprising hundreds of thousands of variants accumulated in the archives or printed sources. This idea was successfully implemented much later. The publication of the collection of Lithuanian songs started only in 1980, in the late Soviet period, and has continued ever since – through restoration of Lithuanian independence in 1990 and until nowadays. The history of this huge folksong project is particularly impressive in terms of the time span of its implementation, meriting a separate study. The current article focuses on the role of *time* in the process of publishing the *Book of Lithuanian Folk Songs* that embraced two entirely different political epochs (the first five volumes saw publication in Soviet times). Such angle of investigation was prompted by the particularly strict ideological censorship that was applied during Soviet period to all publications, especially those belonging to the sphere of humanities, including fiction and research. The current research is methodologically supported by quite advanced studies of the Soviet period carried out by the Lithuanian historians and literary scholars, and among other things encompassing the complicated and watchful surveillance of press, the censors being enabled to judge whether or not a given publication suited the ideological requirements and therefore could or could not be published. The author presents a brief overview of the experiences gained by the editors of the *Book of Lithuanian Folk Songs* and some previous folklore publications that testify to their growing “skills” in substantiating the proposed publications in order to get them to see the daylight, and to save them from being banned by politically faultfinding Soviet censors. Certain circumstances that facilitated folklore research and publication are also discussed. These primarily include the “folk” character of the material in question, relating it to the Marxist definition of the suppressed and exploited class – namely, the peasants. In Soviet period, this endowed folklore with certain privileges unavailable to literature, for instance. The main part of the research presented in the current article essentially focuses on two issues: 1) the development of the ideologically constrained public spread of folklore, primarily folksongs that were scrupulously surveyed by the Soviet censors; 2) changes and continuity in the publication concept of the *Book of Lithuanian Folk Songs* after Lithuania regained independence. The author concludes that typological, or genre-related structural pattern of the collection was not essentially updated under the impact of the same – time factor; however, not only Soviet in this case. Certain stagnation possibly resulted due to the unchanged research methodology of the Lithuanian folksongs that was applied since the very first publications and persisted in the course of the whole 20th century, mainly centering on the artistic qualities of the folklore expressions.

Gauta 2021-05-18